

УКРАЇНЬСЬКА І ЗАРУБІЖНА БІОГРАФІСТИКА

УДК: 94(477)(316.3+008)316.625“1890/1914”“В.Дурдуківський”

Святослав Даниленко

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА
ДУРДУКІВСЬКОГО (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті розкривається життєвий шлях і громадська робота українського педагога, громадського діяча – Володимира Федоровича Дурдуківського.

Ключові слова: культура, семінарська громада, Стара Київська громада.

Становлення капіталістичних відносин в Україні у другій половині ХІХ ст. сприяло формуванню інтелігенції з різночинних верств, яка стала генератором національного відродження. Українські землі перебували тоді, як відомо, у складі двох імперій. Між розвитком обох частин України існували відмінності. Реформи австрійських цісарів відкрили шлях капіталізму в Східній Галичині раніше, ніж у російських самодержавців у Наддніпрянщині.

У Наддніпрянщині розвиток національного руху стримувався феодалізмом і самодержавством. Поштовхом до його активізації були реформи 1860–1870-х років. Їх наслідком стала поява великої кількості молодих людей небайдужих до долі свого народу, його культури. Помітне місце серед “будителів народного духу” займав Володимир Федорович Дурдуківський – громадський діяч, літературний критик, педагог. Його перу належить понад сто праць на літературознавчі і педагогічні теми. В радянський час твори В. Дурдуківського потрапили під тотальну заборону [1, с. 79]. В. Дурдуківський був одним із представників соціологічної культурно-історичної школи у літературознавстві, активним учасником громадсько-культурного життя в Україні.

Життя та діяльність Володимира Дурдуківського певним чином знайшли своє відображення в історичній літературі. Праці С. Білоконя, В. Даниленка і А. Кравченко, О. Путро, Ю. Хорунжого, В. Пристайка, Ю. Шаповала та ін. реконструюють низку сторінок його біографії. Водночас, немало сюжетів багатогранної діяльності В. Ф. Дурдуківського залишаються поза увагою дослідників. Зокрема, не знайшла повного висвітлення його громадсько-культурна діяльність в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., у час найбільшої активності і продуктивної діяльності В. Дурдуківського в громадській сфері. Цій темі і присвячена дана стаття.

Володимир Федорович Дурдуківський народився 17 вересня (за старим стилем) 1874 р. в селі Пединівці на Уманщині. Згодом його батьки переїхали в село Мирівку на Київщині, а коли Володимир Дурдуківському виповнилось тринадцять вони переїхали до Києва. З того часу В. Дурдуківський все життя прожив у Києві.

Батько Володимира Дурдуківського був священником, зокрема, у Києві працював Духівником при Київській духовній семінарії. Мати – Ольга Іванівна, походила з роду черняхівських. У сім’ї Дурдуківських було дев’ятеро дітей. В ній панували релігійні порядки і традиції.

Дитячі роки, проведені в Мирівці, залишили у Володимира Федоровича такі світлі, дорогі враження, що згодом серед дев’яти його літературних псевдонімів буде і псевдонім “Мировець”. Як син високоосвіченого священника, Володимир Дурдуківський отримав освіту в духовних школах. Спочатку в Київській духовній семінарії, а з 1895 р. – у духовній

академії. Крім того, за деякими даними, закінчив він і консерваторію, а тому добре музикував і співав. Згадуючи роки навчання в семінарії, Володимир Федорович писав, що всі предмети, навіть такі як фізика й математика, викладались в релігійному дусі, а про справжню вільну науку по тодішніх духовних школах не можна було й говорити. Така наука не задовольняла молодь, що тут навчалась, викликала протест, робила з релігійних семінаристів послідовних, крайніх матеріалістів. Маючи великий вплив батька, В. Дурдуківський не пішов далі протестів проти офіційної релігії, казенного православ'я, не розірвав з релігією, а зупинився на філософських і релігійних шуканнях.

У семінарії він захопився літературою, історією, філософією, класичною філологією. Та, як не дивно, саме в стінах семінарії, де дух вільнодумства, здавалося, мав би бути відсутнім, Володимир Федорович включився в громадську роботу. “В семінарії ж я вперше почув про українство, став на шлях національної свідомості” [2, арк. 2], – писав згодом В. Дурдуківський. Старші учні семінарії організували тут нелегальну українську громаду, до якої ввійшов і молодий В. Дурдуківський. Діяла вона впродовж 1888–1895 рр. Кількість членів громади налічувала 40–50 осіб [3, с. 150]. Крім В. Дурдуківського, до неї входили: О. Лотоцький, Ф. Матушевський, В. Чехівський, П. Сікорський, С. Єфремов та ін. Очолював громаду українофілів священник Д. Скочковський [4]. “Потиху він робив своє діло освідомлювання товаришів, гуртування коло себе піонерів молоді української ідеї, нагромадження та постачання для її прихильників духовної поживи в формі відповідної літератури” [3, с. 142].

Великий вплив на громадівців справляли ідеї В. Антоновича та О. Кониського, які належали до Київської Старої громади. Гурток збирався на квартирі Л. Скочковського, що розташовувалась на кирилівській вулиці, біля Йорданської церкви, і отримав від семінаристів назву “Ельдорадо” [5, с. 45].

Збори семінарської громади інколи відбувались на квартирі М. С. Грушевського (на вул. Тарасівській), який фактично був посередником між громадівцями-семінарстами і Київською Старою громадою. У 1893–1894 рр. він став її фактичним керівником. За характеристикою О. Лотоцького, М. С. Грушевський “молодий та енергійний, був живим зв'язком між громадою та старим громадянством” [6, с. 65].

Громадівці мали свій статут, чималу бібліотеку, в якій були твори українських авторів та російські книжки, присвячені українській історії, літературі, етнографії. В бібліотеці було зібрано все, що мало відношення до української історії та літератури, й допомагало стати свідомим українцем. Громадівська бібліотека стала однією з небагатьох у Києві, що допомагала молоді у справі самоосвіти, давала відповіді на багато питань. В. Дурдуківський також користувався книгами бібліотеки, сприяв поповненню її фонду.

Керівництво семінарською громадою здійснювали на той час О. Лотоцький і С. Липківський (брат майбутнього митрополита Української Автокефальної Православної Церкви В. Липківського), котрі мали чималий вплив на В. Дурдуківського, не лише в семінарії, а згодом і в духовній академії. Та найбільшим, найдорожчим приятелем став молодший за нього на два роки семінарист Сергій Єфремов. Саме той Єфремов, який у квітні 1917 р. буде обраний заступником голови Української Центральної Ради і членом Малої Ради, а після створення першого українського уряду – Генерального Секретаріату УЦР-УНР займе в ньому посаду генерального секретаря міжнародних справ. Певний час шляхи їх ненадовго розійшлися. С. Єфремова виключили з семінарії за українство і він вступив до університету. В. Дурдуківський продовжив своє навчання в духовній академії.

У Київській духовній академії викладали талановиті професори: історії російської літератури В. Малінін, історії Росії В. Завіншевич, історії філософії Б. Кудрявцев. Чималий вплив на Володимира Федоровича справив професор Микола Петров, автор першої систематичної історії української літератури й багатьох наукових творів з української історії, археології, згодом – один з перших академіків Української Академії Наук. М. І. Петров і залучив Володимира Федоровича до наукової роботи, запропонувавши йому для кандидатської дисертації тему про визначного церковного діяча, вченого і проповідника,

митрополита київського Самуїла Миславського (1783–1796 рр.). Ця робота захопила В. Дурдуківського, дала привід глибше пізнати українську історію. “Робота коло дисертації за керуванням М. Петрова, – згадував В. Дурдуківський, – ще поглибила мої українські симпатії, підвела, так би мовити, історичний ґрунт для моїх українських переконань, дала змогу систематично ознайомитися з болучим для українського народу, для всього його життя, процесом примусової русифікації, зненавидіти російський державний централізм і ще глибше, свідоміше полюбити свій історично обездолений край і народ” [2, арк. 4].

В той час, коли В. Дурдуківський навчався в академії, у Львові, за редакцією тоді ще зовсім молодого професора Львівського університету М. С. Грушевського, виходили “Записки Наукового Товариства імені Шевченка”. Туди Володимир Федорович надсилав свої перші бібліографічні і критичні огляди російських переважно історичних журналів. Вже тоді він був особисто знайомий з М. Грушевським, але згодом жалкував, що мало – лише зустрічався з ним у О. Я. Кониського та В. Б. Антоновича.

Володимир Дурдуківський належав до ліберального крила демократичного руху в Україні. Його однодумцями були С. Єфремов, Б. Грінченко, В. Доманицький, О. Лотоцький, Ф. Матушевський, С. Чикаленко та ін.

Значний вплив на В. Ф. Дурдуківського мав ще один відомий історик, археолог, один з організаторів громадського руху В. Б. Антонович. Володимир Федорович відвідував його нелегальні лекції для української студентської молоді з історії української козаччини. “В. Б. Антонович своїм великим науковим авторитетом, своїм глибоким, переконаним словом безперечно зміцнив мої українські симпатії, надав їм глибини і свідомості” [2, арк. 5], – писав згодом В. Дурдуківський. Так відбувалося становлення, формування та зміцнення національного світогляду В. Ф. Дурдуківського.

У 1899 р. В. Дурдуківський закінчив духовну академію. Йому було тоді 25 років і перед ним відкривалися або блискуча артистична кар’єра, бо мав чудовий голос (тенор), або літературна праця, оскільки мав чималі літературні здібності, або педагогічна. Володимир Федорович обрав нелегкий учительський хліб, розпочавши працю в тому самому Києво-Подільському духовному училищі, в якому колись сам навчався. Одночасно він викладав історію в жіночій гімназії Є. С. Євсєєвої. Про вільну педагогічну роботу в духовній школі годі було й мріяти. Тут панували консерватизм, підозрілість, забобонність. “Я багато працював, як учитель, любив дітей і своє діло, навіть дуже обережно сів зерно української свідомості серед учнів, але працювати так і стільки, як я мріяв, не міг. Молода моя сила й незламана ще енергія знайшли для себе вихід у громадській роботі” [2, арк. 6], писав діяч.

Квартира, де мешкав В. Дурдуківський разом з С. Єфремовим, стала місцем зібрання “ідейної” української молоді. Поступово склався український гурток, до якого входили С. Єфремов, О. Лотоцький, Ф. Матушевський, В. Доманицький. Очолював гурток Олександр Якович Кониський – український письменник, публіцист, педагог. За його невеликі кошти було засновано видавництво “Вік”¹, яке відіграло значну роль в історії національно-культурного руху. Воно проіснувало до 1918 року, видало, незважаючи на важкі цензурні умови, близько 140 одиниць художньої, навчальної, науково-популярної літератури загальним тиражем 560 тисяч примірників. У видавництві було підготовлено до друку і випущено тритомну “Антологію української літератури” [7, с. 319]. Вже згодом, коли В. Ф. Дурдуківський стане широковідомою і шанованою особою в педагогічних та літературних колах, у 1926 році Гр. Іваниця з нагоди 25-х роковин діяльності В. Дурдуківського напише: “Хто із нас, середньої, так би мовити, генерації українських педагогів (віком), знав свого часу, беручи до рук новісінькі українські книжки, що в значній мірі за них треба подякувати тому, тоді ще молодому та малопомітному, вчителеві середньої школи, що весь свій вільний від лекцій та зшитків час віддавав великій культурній справі?” [8, с. 56]. Праця у видавництві згуртувала молодь, об’єднала їх у єдиний ідейний і творчий колектив.

¹ Як видавничий гурток української молоді фактично існувало з 1895 р.

Одночасно з роботою у видавництві, В. Дурдуківський співпрацював, як письменник і критик, з різними українськими і російськими газетами та журналами Києва й Галичини. Зокрема, з такими виданнями як “Киевское Слово”, “Жизнь и искусство”, “Киевские отклики”, “Киевская газета”, “Волынь”, “Придніпровський край”, “Дзвінок”, “Руслан”, “Літературно-науковий вістник”, “Записки наукового товариства імені Шевченка” у Львові. Друкував статті у “Трудах Киевской духовной академии” (“Историческая записка о соединенных Киево-Подольском и Богуславском духовных училищах”, 1903). Він рецензував книжки Михайла Грушевського, Олекси Коваленка. Володимир Федорович писав статті з української історії, літератури – наукового й публіцистичного змісту, критичні та бібліографічні замітки, театральні рецензії тощо.

У цей час В. Дурдуківський досить близько знайомиться з багатьма представниками української ідейної інтелігенції, видатними українськими культурно-громадськими діячами – М. Лисенком, М. Старицьким, Лесею Українкою, Є. Чикаленком. Останній був багатим поміщиком, матеріально підтримував журнал “Киевская старина”, в його садибі проходили збори української молоді. За пропозицією та рекомендацією Є. Чикаленка вся “вічанська” /“Вік”/ компанія, в тому числі В. Дурдуківський, стала членом Старої громади, почала працювати в “Киевской старине”, де В. Дурдуківський помістив чимало робіт історичного та історико-літературного змісту. Молодим було “тісно” в Старій громаді. Вони прагнули перейти від культурницької до практичної діяльності, хотіли перетворити “Киевскую старину” в дійсно український журнал як за змістом, так і за формою. Найбільше зусиль в цьому напрямку докладали, і не безрезультативно, В. Доманицький і С. Єфремов.

В. Ф. Дурдуківський цінував ще одне знайомство і дружбу. На початку 90-х років з Чернігова до Києва переїхав відомий український письменник, педагог, літературознавець, історик, видавець, громадсько-культурний діяч Борис Дмитрович Грінченко. За дорученням київської громади він редагував “Словар української мови”. Володимир Федорович згадував: “Хоча він роками був старший від нашого вічанського гуртка, але якось дуже швидко й близько зійшовся з нами, навіть щиро заприятелював. Власне, майже не було такого дня, щоб або Грінченко сам чи з дружиною, або ми з Єфремовим не бували одні в одних, не провадили щирих дружніх розмов за склянкою чаю. Після Єфремова ніхто на мене не мав такого великого впливу, як Б. Грінченко” [2, арк. 9]. Борис Дмитрович ставився до В. Дурдуківського “особливо тепло і привітно”.

Згадуючи про Б. Грінченка, В. Дурдуківський захоплювався його великим розумом, колосальною енергією, незламною силою волі, безмежною здатністю до праці, повною відданістю українській національній ідеї. В своїх сповідях Володимир Федорович пригадує цікавий епізод, як одного разу він легковажно не виконав покладеного на нього доручення. Коли Б. Грінченко запитав В. Дурдуківського, чи зробив він те, що обіцяв, Володимир Федорович, веселенько усміхаючись, відповів йому, що ні. Б. Грінченко тільки глянув і сказав своє повне сили й переконання: “Ви ж повинні були зробити!” В. Дурдуківський мало не згорів від сорому і назавжди запам’ятав цю сцену і ці слова. Бо сам Б. Грінченко, за спогадами В. Дурдуківського, не знав, не визнавав “хочу” – “не хочу”, “люблю” – “не люблю”, “вмію” – “не вмію”, – у нього було одне велике потужне, непереможне – “повинен” [2, арк. 9].

З великою теплотою згадував В. Дурдуківський і сім’ю Грінченків, його дружину, видатну громадську діячку М. М. Грінченкову-Загірню та їх доньку Настю. Згадував і про те, що Настя спочатку не розділяла національних поглядів батьків, стала членом соціал-демократичної спілки. Щоб переконати Настю, Б. Грінченко уважно вивчав твори видатних письменників-соціалістів, вишукуючи в цих творах оборону своїй дорогій національній ідеї. Через деякий час ідейні погляди Насті змінилися, та вона повернулася до батьків тяжко хворою на туберкульоз і незабаром померла...

В Інституті рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України зберігається немало листів В. Дурдуківського сім’ї Грінченків до Києва (коли сам Володимир Федорович від’їжджав з міста), Львова, Італії (там Грінченки перебували на

лікуванні). Серед них є кілька ліричних, теплих листів, написаних у 1903–1904 роках, адресованих особисто Насті Грінченко.

“Оцінюючи... вплив на мене Грінченка, – писав В. Дурдуківський, – я повинен сказати, що він не тільки поглибив мої національні переконання, не тільки надав їм сили, не тільки навчив мене працювати й розуміти свої національні обов’язки, але й багато дав мені безпосередньо, як учителеві, дав мені зрозуміти всю велику вагу національної освіти й національного моменту в освіті” [2, арк. 12].

Аж до дня смерті Марії Миколаївни Грінченко (15 липня 1928 року), її єднала особлива дружба з В. Ф. Дурдуківським, учителями і учнями школи, якою він керував у 1920-і роки. Марію Миколаївну було обрано почесним членом школи. Вона неодноразово виступала на урочистих зборах, жертвувала гроші на шкільну стипендію ім. Т. Шевченка для кращих учнів, дарувала шкільній бібліотеці книги, присвятила школі переклад повісті Г. Мальо “Без сім’ї” [9, с. 245].

З надією і піднесенням зустрів В. Дурдуківський революційні події 1905 року. Захоплення викликав у нього царський маніфест від 17 жовтня, що “дарував” громадянські свободи. Володимир Федорович вважав, що революція наблизить кінець самодержавного тиранства, церковної сваволі, бюрократичних утисків, національного пригнічення й неволі. Та життя невдовзі все розставило на свої місця...

Після проголошення маніфесту в усіх містах України почалися маніфестації з червоними прапорами, мітинги, на яких люди вимагали остаточного знищення монархії. У відповідь на це почалися погроми, переслідування революціонерів і переважно євреїв. Поліція, як правило, займала позицію нейтралітету. “Важко й боляче згадувати страшні картини погрому, згадувати за те, як у великому, добре обслуженому поліцією, численним гарнізоном місті, невеликий, але добре озброєний гурт різних злочинців, злодіїв, розбишак і хуліганів за приводом чорносотенних вождів, кілька днів без краю вбивав, грабував ні в чим не винне єврейське населення,” [2, арк. 15] – писав про ті події В. Дурдуківський. У Києві, за даними медичної “Швидкої допомоги” було вбито 26 людей, а 223 поранено [10, с. 417]. Не справилися сподівання В. Дурдуківського, маніфест і дії російського парламенту (Думи) радикально не змінили становища.

Та кінець 1905 року позначився значним полегшенням для українського руху. Українці отримали змогу мати свою пресу. Незабаром з’явилась і перша тижнева газета українською мовою – “Хлібороб”, яку видавав у Лубнах В. Шемет.

У Києві громадськість настоювала на виданні щоденної української газети. Апелювали передусім до Є. Чикаленка. Останній згадував: “Нарешті я піддався і завів про це розмову з В. М. Леонтовичем (белетристом В. Левенком) та з В. Ф. Смиринком. Вони охоче згодилися мене підтримувати матеріально (фінансово). Тоді я почав обмірковувати цю думку з молодими українцями: С. Єфремовим, М. Левицьким, В. Дурдуківським та ін.” [11, с. 300].

Перший номер всеукраїнської щоденної громадсько-політичної газети “Громадська думка” вийшов у Києві 31 грудня 1905 р. Згодом з’явився літературний і науковий журнал “Нова громада”. Стара “Киевская старина” перетворилася в “Україну”. Фактичними ідейними керівниками всіх видань були – С. Єфремов, Є. Чикаленко, Ф. Матушевський, Б. Грінченко. Друкувався в них і В. Дурдуківський. Він також входив до складу редакційного комітету “Громадської думки”, хоча особливої активності в його роботі не виявив. Причетним був В. Дурдуківський і до заснування Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти, ініційованої у травні 1906 р. Борисом Грінченком. У тексті її статуту були визначені стратегічні напрями реорганізації школи в Україні. Найпершими заходами на шляху до створення системи національної освіти автори цього документу вважали впровадження загального безкоштовного обов’язкового початкового навчання для всіх дітей, забезпечення зв’язку між нижчою, середньою та вищою школами, реалізацію права всіх народів, в тому числі і українського, навчатись рідною мовою, введення в середніх школах і університетах курсів вивчення української мови і літератури, а також географії та історії України [12].

Володимир Дурдуківський брав участь і в створенні київської “Просвіти” (червень 1906 року), яка ставила за мету допомагати розвитку української культури, і передусім, – просвіті українського народу рідною мовою, працюючи в Києві і Київській губернії. Членами товариства були такі відомі діячі, як О. Косач, С. Русова, Д. Дорошенко, А. Кримський, Л. Старицька-Черняхівська, І. Стешенко, О. Кошиць, В. Науменко, І. Огієнко, С. Єфремов, К. Стеценко, тобто, фактично весь цвіт української інтелігенції початку ХХ ст. Ініціатором створення і тривалий час його головою був Б. Грінченко. “Просвіта” розгорнула широку видавничу діяльність, відкрила бібліотеку-читальню, проводила лекції, концерти, виставки. Разом з Б. Грінченком, П. Єфремовим, Ф. Красицьким, В. Чеховським та іншими В. Дурдуківський входив до складу видавничої комісії київської “Просвіти”. Ця комісія відповідала також і за кадрову підготовку в товаристві [13, с. 105].

Київська “Просвіта” проіснувала до 10 квітня 1910 р., коли була заборонена рішенням Губернського Присутствія як небезпечна для існуючого ладу. За час існування просвіт'яни видали майже 174 тисячі дешевих книг.

Володимир Дурдуківський виступив членом-організатором Українського наукового товариства в Києві у 1908 р. [12]. В цей період він вів активну переписку з багатьма діячами українського національно-культурного руху – О. Лотоцьким, Іваном Тобілевичем (Карпенко-Карим), М. Коцюбинським, Л. Яновською, Борисом і Марією Грінченками, М. Вороним, В. Доманицьким, С. Русовою, І. Стешенком, О. Маковеєм та ін.

Із завершенням революції відновились нападки та репресії, реакція дужчала, набирала все більше сили та нахабності. Закривалися газети, друкарні, бібліотеки, заарештовувалися редактори, заборонялися “Просвіти”, проводилися обшуки в українських діячів. Однієї ночі було заарештовано всіх відомих поліції і жандармам “українців”. Прийшли й на квартиру до В. Дурдуківського. Та тут трапився курйоз. Володимир Федорович на той час за дорученням П. Житецького працював над перекладом Євангелії на українську мову. Він звертався до грецьких, польських, німецьких, латинських, російських, слов'янських текстів, порівнював переклади Куліша, Лободовського, Маричевського. Глибокої ночі, саме за цією роботою, обкладеного Євангеліями на різних мовах, і застав В. Дурдуківського пристав, що прийшов заарештувати його. Та, побачивши Євангелія, дізнавшись, чим займається Володимир Федорович, так розгубився, що навіть не заарештував його. Та вранці, переляканий, прибіг знову і, з вибаченнями, здійснив арешт. Це був перший арешт В. Дурдуківського. Заарештованих “українців” випустили через кілька днів, та цензура продовжувала лютувати. Всі молоді українські видання, яких цензура не пропускала, змушені були припинити свою роботу.

Важке становище українства, крах надій та сподівань гнітили Володимира Федоровича, ще й давніх приятелів майже нікого не було поряд: С. Єфремов практично весь час перебував у в'язниці, О. Лотоцький виїхав до Петербургу, В. Доманицький і Б. Грінченко, обидва тяжко хворі на туберкульоз, жили за кордоном, де померли в один 1910 рік.

У цей час В. Дурдуківський відходить від активної громадської роботи і поринає повністю в роботу педагогічну. “Я перестав брати таку живу, активну участь у громадському житті, як було досі, з цього часу мене вже цілком майже захоплює чисто й виключно педагогічна робота, – вчительські, шкільні інтереси стають для мене головними, мають тепер більше значення, ніж широкі громадські інтереси, життя моє, якнайтісніше зв'язується з дітьми й школою, коли й пишу я що після цього, то виключно або про школу, або про дітей, або на педагогічні теми. Страшна реакція після конституції 1905 р. пригнітила мене, як громадського діяча і значно піднесла як педагога” [2, арк. 20]. Дійсно, в ці роки виходить кілька статей В. Дурдуківського виключно педагогічного змісту в педагогічному журналі “Світло” (1909–1911 роки) під спільною назвою “З щоденника вчителя”, під псевдонімом В. Мировець. Та той факт, що ці статті було підписано псевдонімом, а не прізвищем, вже сам по собі багато про що говорив. У журналі “Радянська освіта” в 1926 році було відзначено: “Щоби належним чином оцінити роботу В. Ф. в “Світлі”, треба пригадати, що цей журнал видавано в часи жорстокої реакції. Учителів переслідували не те, що за співробітництво,

навіть за передплату. Живі поки що свідки можуть розповісти, як доводилось іноді висилати часопис на пред'явника якоїсь умовної речі. В. Ф. не раз виступав на сторінках “Світла” в оборону української школи та обґрунтуванням потреби реорганізувати школу” [8, с. 56].

Життя, щоправда, внесло свої корективи. Бурхливий вир революційних подій, що завертівся після 1917 року, не давав змоги просто залишатися стороннім спостерігачем. В. Дурдуківський продовжував займатись громадською роботою, активно працював у “Просвіті”.

Таким чином, громадсько-культурна діяльність В. Дурдуківського в кінці XIX – на початку XX ст. була різносторонньою і багатогранною. В духовній семінарії він був учасником нелегальної української громади, згодом багато працював як учитель, брав участь у заснуванні та роботі видавництва “Вік”, товариства “Просвіта” в Києві, Українського наукового товариства, Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти, співпрацював з багатьма періодичними виданнями, як критик і редактор. Його шанували і поважали колеги й друзі. Відзначали його працелюбність і високу відповідальність за доручену справу, відданість ідеї соціального і національного звільнення українського народу.

Список використаних джерел

1. *Літопис* Національної парламентської бібліотеки України. – Ч. 2. – К., 2001.
2. *Галузевий* державний архів служби безпеки України. – Спр. 67098 ФП, том 50.
3. *Єфремов С.* Про дні минулі / С. Єфремов // Молода нація. – 2003. – № 1.
4. *Рада.* – 1914. – 21 січня.
5. *Могильний Л. П.* Сергій Єфремов у суспільно-політичному житті України: монографія / Л. П. Могильний. – К.: ТОВ “Пантот”, 2011.
6. *Лотоцький О.* Сторінки минулого / О. Лотоцький. У 3-х ч. – Варшава, 1932 – Ч. 1.
7. *Українська літературна енциклопедія.* – Т. 1. – К., 1988.
8. *Радянська освіта.* – 1926. – № 3.
9. *Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933:* навч. посібник / О. В. Сухомлинська та ін.; за ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1996.
10. *Полонська-Василенко Н.* Історія України: У 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – К., 1993. – Т. 2.
11. *Євген Чикаленко.* Спогади (1861–1907): Документально-художнє видання / В. Шевчук. – К., 2003.
12. *Проект* статуту Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти // Громадська думка. – 1906. – 21 грудня.
13. *Малюта О.* “Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / О. Малюта. – К.: Вид. центр “Просвіта”, 2008.
14. *Записки* Українського наукового товариства в Києві. – 1908. – Кн. 1. – С. 155–156.

Святослав Даниленко

ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВЛАДИМИРА ДУРДУКИВСКОГО (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX В.)

В статті изложены жизненный путь и общественная работа украинского педагога, общественного деятеля – Владимира Федоровича Дурдуківського.

Ключевые слова: культура, семинарская общность, Старая Киевская громада.

Sviatoslav Danylenko

SOCIAL ACTIVITIES OF THE VOLODYMYR DURDUKIVSKYY (THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

This article describes the career and the public activity of the Ukrainian teacher and public figure – Volodymyr Fedorovych Durdukivskyy.

Key words: culture, seminary community, Kyiv Old community.